

МИНПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИИ
Федеральное государственное образовательное учреждение
высшего образования
«Башкирский государственный педагогический университет
им. М.Акмиллы»
(ФГБОУ ВО «БГПУ им. М.Акмиллы»)

Утверждено на заседании
Ученого совета БГПУ им.М.Акмиллы
№ 6 от 20 января 2025 г.
ректор
С.Т. Сагитов

ПРОГРАММА
ВСТУПИТЕЛЬНОГО ИСПЫТАНИЯ
ПО ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОМУ ПРЕДМЕТУ
РОДНОЙ (ТАТАРСКИЙ) ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА

Программа вступительных испытаний разработана на основе Федерального государственного образовательного стандарта среднего общего образования

1. Особенности проведения вступительного испытания

На выполнение комплексного экзамена по направленности (профилю) «Татарский язык и литература» дается 60 минут. Работа включает в себя 25 заданий (тестовые задания закрытого типа). Оценивается по 100-балльной шкале. Баллы выставляются за полностью верно выполненное задание.

Поступающие с ограниченными возможностями здоровья имеют право на увеличение времени (но не более чем на 1,5 часа).

Вступительное испытание проводится с использованием дистанционных [технологий](#) ([инструкция прохождения вступительного испытания и получения логина и пароля](#)):

Для прохождения вступительных испытаний поступающий должен иметь персональный адрес электронной почты, на который ему будет направлена информация для доступа к заданиям.

Вступительные испытания проходят в соответствии с утвержденным расписанием и процедурой идентификации личности.

Вступительные испытания могут проводиться в следующих форматах:

- с применением функционала электронной информационной системы (единая информационная система управления учебным процессом «Tandem University» (далее – «личный кабинет абитуриента»);

- в формате видеоконференцсвязи под визуальным контролем посредством системы видеосвязи (посредством платформы для видеоконференции).

Перечень требований к программно-техническому оснащению рабочего места поступающего для прохождения вступительных испытаний:

А) Компьютер, отвечающий следующим минимальным требованиям:

- тактовая частота процессора - не менее 1 ГГц;
- не менее 512 Мб оперативной памяти;
- не менее 32 Мб видеопамяти;
- не менее 5 Гб свободного места на жёстком диске;
- веб-камера с разрешением не менее 2 Мпикс;
- микрофон;
- колонки/наушники;

Б) Возможно применение планшета со схожими характеристиками при условии его стационарного размещения на время проведения испытания.

Требование к телекоммуникационной сети: возможность доступа в сеть Интернет на скорости не ниже 1 Мбит/сек. Абитуриенты самостоятельно обеспечивают и оплачивают доступ к телекоммуникационным каналам передачи данных в сетях общего пользования (Интернет).

Программное обеспечение:

- установленные драйверы для всех перечисленных выше периферийных устройств.
- текстовый редактор.

- графический просмотрщик изображений в форматах jpg, png, gif.

Абитуриент не имеет права во время вступительных испытаний:

- привлекать помощь третьих лиц;
- предоставлять доступ к компьютеру посторонним лицам;
- использовать учебную и справочную литературу, конспекты и иную вспомогательную литературу, не предусмотренную программой вступительных испытаний;
- искать информацию в сети Интернет;
- открывать дополнительные окна в браузере;
- использовать любые мобильные и компьютерные устройства, кроме персонального компьютера, на котором осуществляется прохождение вступительного испытания.

2. ПЕРЕЧЕНЬ РАЗДЕЛОВ ДЛЯ ПОДГОТОВКИ ПОСТУПАЮЩИХ К СДАЧЕ ВСТУПИТЕЛЬНОГО ИСПЫТАНИЯ

РАЗДЕЛ 1. ФОНЕТИКА. ГРАФИКА. ЛЕКСИКОЛОГИЯ

1.1. Татар теле турында гомуми мәгълүмат

Тел – ижтимагый күренеш. Тел үсеше турында гомуми мәгълүмат. Татар әдәби теле нормаларының борынгыдан ук үсеп килүе. Милли татар әдәби теле формалашу этаплары. Төрки халыклар өчен гомуми булган борынгы төрки әдәби тел (V-X йөзләр) һәм аның үрнәкләре. Төрки халыклар өчен гомуми булган иске төрки тел (X-XV йөзләр) һәм аның үрнәкләре. Иске татар әдәби теле (XV-XIX йөзләр) һәм аның үрнәкләре. Хәзерге (милли) татар әдәби теленең барлыкка килүе, аның үсешендә төп үзенчәлекләр.

Ике теллелек һәм сөйләм культурасы. Телләрнең үзара тәэсире. Төрки, фин-угор, славян телләре турында төшенчә. Бу телләрнең үзара тәэсир итешүләре тарихы. Төрки телләр арасында татар теленең урыны.

Диалект турында төшенчә. Татар теленең төп диалектлары: урта диалект, мишәр диалекты (көнбатыш диалект), себер татарлары теле (көнчыгыш диалект). Аларның төп үзенчәлекләре, тамырлары: болгар-татар, мишәр-татар, себер-татары. Башкортстанда таралган татар сөйләшләре, аларның төп үзенчәлекләре.

Хәзерге татар әдәби теленең үсеш үзенчәлекләре. Татар теле галимнәре турында кыскача белешмә. Башкортстанда татар теле белеменең үсеше.

Тел гыйлеменең әһәмияте. Тел гыйлеме һәм аның тармаклары. Тел гыйлеменең башка фәннәр белән бәйләнеше.

1.2. Фонетика

Фонетика турында төшенчә. Сөйләм органнары. Аваз һәм фонема турында төшенчә. Авазларның ясалышы. Сузык һәм тартык авазлар, алар арасында аерма.

Сузык авазлар. Аларның саны һәм составы. Алгы рәт (нечкә) һәм арткы рәт (калын) сузыклар.

Иренләшкән һәм иренләшмәгән сузыклар. Алынма сузыклар. [o] һәм [o], [e] һәм [e], [ы] һәм [ы] авазларының әйтелеше.

Сингармонизм законы, аның ике төре: рәт гармониясе һәм ирен гармониясе. Сингармонизм законы сакланмаган очраklar.

Сузыкларның кыскаруы (редукция). Өстәмә аваз кушылуы (протеза, эпентеза). Элизия күренеше.

Дифтонглар турында төшенчә. Татар телендә дифтонглар.

Тартык авазлар. Аларның саны һәм составы. Яңгырау һәм саңгырау тартыклар. Тел арты тартыклары һәм увуляр тартыклар.

Ирен-ирен һәм ирен-теш тартыклары. [к], [г] һәм [кь],[гь] тартыклары.

[h] һәм [x] тартыклары. [н] һәм [н] тартыклары.

[W] һәм [в] тартыклары. ['] – һәмзә тартыгы. Сөйләмдә тартык авазларның үзгәреше: охшашлану (ассимиляция), охшашсызлану (диссимиляция), жайлашу (аккомадация). Тартык авазларның чиратлашуы.

Ижек турында төшенчә. Татар телендә ижек калыплары. Ачык һәм ябык ижекләр.

Басым турында төшенчә. Басым төрләре: сүз (ижек) басымы, логик басым, синтагма басымы. Алынма сүзләрдә басым.

Интонация турында төшенчә. Интонациянең өлешләре: фраза басымы, логик басым, тойгы басымы, сөйләм көе. Интонациянең төрләре.

Графика һәм **орфография** турында төшенчә. Аваз һәм хәреф.

Авазларны язуда күрсәтү. Алфавит.

Сузык аваз хәрефләре. **О, о, ы, э, е** хәрефләренең дәрәс язылышы. **Е, е, ю, я** хәрефләренең дәрәс язылышы.

Тартык аваз хәрефләре. **Ч, ж, в** хәрефләренең дәрәс язылышы. [кь] һәм [гь] авазларының язуда бирелеше.

[Ж] һәм [й], [х] һәм [h], [н] һәм [н], ['] авазларын белдерүче хәрефләренең дәрәс язылышы.

Сүзләргә юлдан юлга күчәрү.

Татар орфографиясенең принциплары. Фонетик принцип. Тарихи-традицион принцип. График принцип. Дифференциацияләнган принцип.

Татар язуның кыскача тарихы. Рун язучы (VII йөз) турында белешмә. Гарәп язучының керүе турында белешмә. Гарәп язучының татарларда кулланылуы тарихы (922-1927 еллар).

Татар язучы латин графикасына күчәрү һәм 1922-1939 елларда аны куллану. Латин графикасының татар теле өчен уңай һәм кимчелекле яклары.

Кириллицага нигезләнган рус графикасына күчү (1939 ел). Рус графикасын татар телендә куллануның уңай һәм кимчелекле яклары.

Кириллицада татар теленең үзенчелекле авазларын бирү.

1997 елда татар алфавитына үзгәрешләр кертү өчен омтылышлар.

1997 елда татар алфавитында хәрефләр бирелү тәртибен үзгәртү.

XX гасыр азагы – XXI гасыр башында татар язуын латин графикасына күчерү өчен галәми тырышлыктар, бу юлда сәяси каршылыктар.

Орфоэпия турында төшенчә. Татар орфоэпиясенң төп кагыйдәләре.

Орфоэпик кагыйдәләр бозылуның төп сәбәпләре.

Транскрипция турында төшенчә. Сүзгә фонетик анализ ясау.

1.3. Лексика

Татар теленң чыгышы ягыннан сүзлек составы. Гомумтөрки сүзләр. Гарәп, фарсы, рус телләреннән һәм рус теле аша башка телләрдән алынган сүзләр. Алынма сүзләрнең татар телендә үзләштерелеше.

Татар теленң кулланылышы өлкәсе ягыннан сүзлек составы.

Гомумхалык сүзләре. Әдәби тел сүзләре. Диалекталь сүзләр (диалектизмнар).

Профессиональ сүзләр (профессионализмнар). Атамалар (терминнар).

Татар теленң кулланылыш дәрәжәсе ягыннан сүзлек составы.

Искергән сүзләр (тарихи сүзләр һәм архаизмнар). Яңа сүзләр (неологизмнар). **Ономастика** фәне турында төшенчә. Аның тармакларына аңлатма бирү (топонимика, зоонимика, оронимика, антропонимика, гидронимика, космонимика һ.б.).

Лексикография турында төшенчә. Сүзлекләрнең төрләре. Татар теленң сүзлекләре һәм алардан файдалану. Сүзлекләрнең әһәмияте.

1.4. Сүз ясалышы

Сүз ясалышы турында төшенчә. **Сүз төзелеше.** Сүзнең мәгънәле кисәкләре. Тамыр һәм кушымча. Сүз ясагыч, мөнәсәбәт белдерүче һәм бәйләгеч кушымчалар. Аларны сүзгә ялгау тәртибе. Тамыр һәм нигез. Сүз нигезенң төрләре: тамыр нигез, ясалма нигез, кушма нигез.

Сүз ясалышы. Сүз ясалышы ысуллары. Сүзләргә сүз ясагыч кушымчалар ялгап, сүз ясалу.

Сүзләрне кушу (кушма сүзләр, парлы сүзләр, тезмә сүзләр), аларның дәрес язылышы. Сүзләрнең аваз составын үзгәртү.

Сүзләрнең мәгънәсен үзгәртү. Сүзләрне бер сүз төркеменнән икенчесенә күчерү. Сүзләрне кыскарту.

Сүз төзелешен тикшерү тәртибе.

РАЗДЕЛ 2. МОРФОЛОГИЯ

Морфология турында төшенчә. Сүз төркемнәре турында төшенчә.

Татар телендә сүз төркемнәре.

Исем. Сүз төркеме буларак исем. Ялгызлык һәм уртаклык исемнәр.

Исемнәрнең килеш белән төрләнеше. Исемнәрнең тартым белән төрләнеше.

Тартымлы исемнәрнең килеш белән төрләнеше.

Тартым һәм килеш кушымчаларын куллануда стилистик төрлелек. Исемнәрнең ясалышы. Ясалышы ягыннан исемнәрнең төрләре: тамыр исем, ясалма исем, кушма исем, саф кушма исем, парлы исем, тезмә исем, кыскартылма исемнәр. Исемнәрнең морфологик яктан тикшерү тәртибе.

Фигыль. Фигыль турында төшенчә. Фигыльнең башлангыч формасы һәм барлык-юклык төре. Юклык төрендәге фигыльләрдә басым. Фигыльнең зат-сан белән төрләнеше. Фигыль юнәлешләре. Фигыль төркемчәләре турында гомуми төшенчә.

Затланышлы фигыль формалары.

Боерык фигыль. Аның мәгънәсе, зат-сан белән төрләнеше. Боерык фигыльдә басым.

Хикәя фигыль. Хәзерге заман хикәя фигыль. Аның мәгънәсе, ясалышы, зат-сан белән төрләнеше, дәрәҗә язылышы.

Үткән заман хикәя фигыль. Аның формалары, аларның ясалышы һәм зат-сан белән төрләнеше. Киләчәк заман хикәя фигыль. Аның формалары, аларның ясалышы һәм зат-сан белән төрләнеше. Хикәя фигыльләренң жөмләдә кулланылышы.

Шарт фигыль. Аның мәгънәсе, заман формалары, жөмләдә кулланышы.

Затланышсыз фигыль формалары.

Сыйфат фигыль. Аның мәгънәсе, заман формалары, жөмләдә кулланылышы.

Хәл фигыль. Аның мәгънәсе, ясалышы ягыннан төрләре, язылышы, жөмләдә кулланылышы.

Исем фигыль. Аның мәгънәсе, ясалышы, исем фигыльнең исемгә әйләнү очраklары, жөмләдә кулланылышы.

Инфинитив. Аның мәгънәсе, ясалышы, дәрәҗә язылышы, жөмләдә кулланылышы.

Ярдәмче фигыльләр һәм аларның кулланылышы. Мөстәкыйль фигыльләренң ярдәмче фигыльләр ролендә йөрүе.

Фигыльләренң ясалышы ягыннан төрләре. Фигыльләренә морфологик яктан тикшерү тәртибе.

Сыйфат. Сыйфат турында төшенчә. Аның грамматик, морфологик һәм синтаксик билгеләре.

Сыйфат дәрәҗәләре. Сыйфатның ясалышы һәм язылышы. Сыйфат ясагыч кушымчалар. Синоним һәм антоним сыйфатлар.

Сыйфатларның исемләшүе. Сыйфатларның жөмләдә кулланылышы.

Сыйфатларны морфологик яктан тикшерү тәртибе.

Сан. Сан турында төшенчә. Сан төркемчәләре (төп сан, тәртип саны, бүлем саны, жыю саны, өлеш саны), аларның мәгънәләре һәм жөмләдә кулланылышы. Ясалышы ягыннан сан төрләре һәм аларның дәрәҗә язылышы.

Гарәп һәм рим цифрларының татар телендә дәрәҗә язылышы.

Саннарны морфологик яктан тикшерү тәртибе.

Рәвеш. Рәвеш турында төшенчә. Аларның жөмләдә кулланылышы. Рәвеш төркемчәләре: саф рәвешләр, охшату-чагыштыры рәвешләре, күләм-чама рәвешләре, вакыт рәвешләре, урын рәвешләре, сәбәп-максат рәвешләре. Рәвешләренң ясалыш ягыннан төрләре, дәрәҗә язылышы.

Рәвешләренә морфологик яктан тикшерү тәртибе.

Алмашлык. Алмашлык турында гомуми төшенчә. Зат алмашлыклары, аларның килеш белән төрләнеше. Күрсәтү алмашлыклары, аларның килеш белән төрләнеше. Тартым алмашлыклары.

Сорау алмашлыклары. **Билгеләү** алмашлыклары. **Билгесезлек** алмашлыклары. **Юклык** алмашлыклары.

Алмашлыкларның дәрәҗә язылышы. Алмашлыкларны морфологик яктан тикшерү тәртибе.

Бәйләк. Бәйләк турында гомуми төшенчә. Бәйләкләрнең төркемчәләре. Бәйләк сүзләр.

Бәйләкләрне морфологик яктан тикшерү тәртибе.

Төркәгеч. Төркәгечләрнең төркемчәләре (тезүче төркәгечләр, ияртүче төркәгечләр). Төркәгечләрнең дәрәҗә язылышы.

Төркәгечләрне морфологик яктан тикшерү тәртибе.

Кисәкчә. Кисәкчә турында гомуми төшенчә. Кисәкчәләрнең төркемчәләре. Кисәкчәләрнең дәрәҗә язылышы.

Кисәкчәләрне морфологик яктан тикшерү тәртибе. **Хәбәрлек сүзләр.** Хәбәрлек сүзләр турында гомуми төшенчә. **Ымлыклар** һәм **аваз ияртемнәре.** Ымлыклар турында гомуми төшенчә. Аваз ияртемнәре турында гомуми төшенчә. Ымлыклар һәм аваз ияртемнәрен дәрәҗә язу.

РАЗДЕЛ 3. СИНТАКСИС

Синтаксис турында төшенчә. Синтаксик берәмлекләр. Сүзләр арасында ияртүле һәм тезүле бәйләнеш. Бәйләүче чаралар, аларның төп үзенчәлекләре.

Сүзтезмә. Сүзтезмә турында төшенчә. Сүзтезмәнең төзелеше.

Жөмлә. Жөмлә турында төшенчә. Жөмләнең төрләре.

Әйтү максаты ягыннан жөмлә төрләре (хикәя, сорау, боеру жөмләләр). Тойгылы жөмләләр. Жөмләләрне дәрәҗә интонация белән уку, тыныш билгеләрен дәрәҗә кую. Тойгылы жөмләләрне башка жөмләләрдән аеру, алардан тиешенчә файдалану.

Ике составлы жөмләләр. Ике составлы жөмләләр турында гомуми төшенчә. Жыйнак һәм жәенке жөмләләр.

Жөмләнең баш кисәкләре. Ия һәм аның белдерелүе. Хәбәр һәм аның белдерелүе. Ия белән хәбәрнең жөмләдәге урыннары. Ия белән хәбәр арасында сызык кую очраklары. Ия белән хәбәр арасында дәрәҗә интонацияне саклау, сөйләмдә ия белән хәбәрнең ярашмау күренеше.

Жөмләнең иярчен кисәкләре. Иярчен кисәкләр турында гомуми төшенчә.

Аергыч турында гомуми төшенчә. Аергычның аерылмыш белән бәйләнеше.

Тәмамлык турында гомуми төшенчә. Туры һәм кыек тәмамлыклар. **Аныклагыч** турында гомуми төшенчә. Аныклагычлар янында тыныш билгеләре.

Хэл һәм аның төрлөрө турында гомуми төшенчә. Урын хәле. Вақыт хәле. Сәбәп хәле. Максат хәле. Рәвеш хәле. Күләм хәле. Шарт хәле. Кире хәл.

Жөмләнең модаль кисәкләре. Эндәш сүзләр һәм алар янында тыныш билгеләре. Кереш сүзләр һәм кереш жөмләләр. Алар янында тыныш билгеләре. Эндәш һәм кереш сүзләрне дәрәс интонация белән уку.

Жөмләдә сүз тәртибе. Жөмләдә сүз тәртибе турында гомуми төшенчә.

Жөмләдә сүзләрнең туры һәм кире тәртибе. Логик басым.

Жөмләнең аерымланган кисәкләре. Жөмләнең аерымланган кисәкләре турында гомуми төшенчә. Хәлләрнең аерымлануы. Аерымланган хәлләр янында тыныш билгеләре. Аныклагычларның аерымлануы. Жөмләдә аерымланган хәл һәм аныклагычларның чикләрен билгели алу, аларны дәрәс укый (әйтә) алу, аларга бөйлә тыныш билгеләрен кую.

Жөмләнең тиндәш кисәкләре. Тиндәш кисәкләр турында төшенчә. Тиндәш кисәкләр янында бәйләүче чаралар һәм тыныш билгеләре. Тиндәш кисәкләр янында гомумиләштерүче сүзләр, алар янында тыныш билгеләре. Тиндәш кисәкләрне тиешле интонация белән уку.

Тулы һәм ким жөмләләр. Тулы һәм ким жөмләләр турында гомуми төшенчә. Сөйләмдә, бигрәк тә аның диалог төрендә, ким жөмләләрнең кулланышы.

Бер составлы жөмләләр. Бер составлы жөмләләр турында гомуми төшенчә. Бер составлы фигыль жөмлә. Бер составлы исем жөмлә. Бер составлы жөмләләрне сөйләмдә урынлы куллану.

Жөмләнең төрлө урыннарында килгән ымлыклар белән аваз ияртемнәре янында тыныш билгеләре, аларны дәрәс интонация белән уку.

Туры һәм кыек сөйләм. Туры һәм кыек сөйләм турында гомуми мәгълүмат. Диалог һәм аның төрлөрө, язылышы, тыныш билгеләре. Туры сөйләм янында тыныш билгеләре. Туры сөйләмне кыек сөйләмгә әйләндерелү.

Гади жөмләләргә анализ ясау тәртибе.

Кушма жөмлә. Кушма жөмлә турында гомуми төшенчә. Аның төрлөрө.

Тезмә кушма жөмләләр. Теркәгечле тезмә кушма жөмләләр. Теркәгечсез тезмә кушма жөмләләр. Тезмә кушма жөмлә эчендә тыныш билгеләре.

Иярченле кушма жөмлә. Иярченле кушма жөмлә турында төшенчә. Иярченле кушма жөмләнең төзелеше ягыннан төрлөрө: синтетик һәм аналитик. Синтетик иярчен жөмләләр янында тыныш билгеләре. Аналитик иярчен жөмләләр янында тыныш билгеләре.

Иярченле кушма жөмләләрнең мәгънә ягыннан төрлөрө. Иярчен ия һәм иярчен хәбәр жөмлә. Иярчен тәмамлык һәм иярчен аергыч жөмлә. Иярчен урын һәм иярчен вақыт жөмлә. Иярчен рәвеш һәм иярчен күләм жөмлә.

Иярчен шарт һәм иярчен кире жөмлә. Кушма жөмләләрнең синонимлыгы.

Катлаулы төзелмэләр. Катлаулы төзелмэләр турында төшенчә: катлаулы кушма жөмлө, тезем.

Күп иярченле катлаулы кушма жөмлө һәм аның төрлөрө. Тиндәш иярүле күп иярченле кушма жөмлө. Тиндәш түгел иярүле күп иярченле кушма жөмлө. Бер-бер артлы иярүле күп иярченле кушма жөмлө. Берничә төр иярүле күп иярченле кушма жөмлө.

Катнаш кушма жөмлө. Тезем.

Кушма һәм катлаулы жөмлөләргә анализ ясау тәртибе.

1.7. ПУНКТУАЦИЯ

Пунктуация турында гомуми төшенчә.

Жөмләнең мәгънәсе һәм төзелеше, интонация һәм тыныш билгеләре. Нокта, сорау һәм өндәү билгеләре. Күп нокталар һәм куштырнаклар куела торган очраklar. Өтер, нокталы өтер, ике нокта куела торган очраklar.

Сызык һәм жәяләр куела торган очраklar.

Жөмлэдәге тыныш билгеләренә пунктуацион анализ.

Стилистика һәм сөйләм культурасы. Эдәби тел һәм аның стильләрө. Язма һәм сөйләмә стиль. **Функциональ стильләр:** матур эдәбият стиле һәм аның лексик, грамматик үзенчәлекләрө; вакытлы матбугат стиле һәм аның үзенчәлекләрө; фәнни стиль һәм аны үстерү өчен кирәкле шартлар; эш кәгазьләрөнә хас үзенчәлекләр; эпистоляр стиль һәм аның телебез тарихында тоткан урыны.

Сөйләмдә синонимнарны куллану. Грамматик синонимнар һәм аларның төрләрө: морфологик һәм синтаксик синонимнар. Морфологик синонимнарны сөйләмдә куллану үзенчәлекләрө. Синтаксик синонимнарның үз эчендәге төрләрө: сүзтезмәләрнең синонимлыгы, жөмлө кисәкләрөн синонимик куллану, бер һәм ике составлы жөмлөләрнең синонимлыгы, фигыль юнәлешләрө белән бөйлө синонимлык (актив һәм пассив төзелмәләр синонимлыгы), туры һәм кыек сөйләм синонимлыгы. Аналитик һәм синтетик иярчен жөмлөләр синонимлыгы, иярчен кисәк һәм иярчен жөмлө синонимлыгы, тезмә кушма жөмлөләрне синонимик куллану.

Синтаксик калькалар һәм аларны сөйләмдә куллану.

Сөйләм культурасы һәм аның нигезләрө. Сөйләмгә куела торган таләпләр: 1) сөйләм төгәл булсын; 2) сөйләм аңлаешлы булсын; 3) сөйләм саф булсын; 4) сөйләм жыйнак булсын; 5) сөйләм әһәңле булсын.

РАЗДЕЛ 4. ЭДӘБИЯТ ТЕОРИЯСЕ (ТЕОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ)

Сүз сәнгате буларак эдәбият. Язма эдәбият һәм фольклор. Халык авыз ижаты жанрлары. Эдәби төрләр һәм жанрлар. Образлар системасы. Автор образы, хикәяләрүче образы; лирик герой.

Эдәби әсәрнең формасы һәм эчтәлегө: тема, проблема, идея, сюжет, композиция; сюжет элементлары; конфликт. Эдәби әсәрнең теле. Эдәби сурәтләрү чаралары: чагыштыру, эпитет, метафора, гипербола, метонимия, символ, аллегория, жанландыру. Пейзаж. Портрет. Юмор һәм сатира.

Шигырь төзелешө: ритм, рифма, строфа.

Әдәбият тарихы. Әдәби процесс. Әдәби юнәлешләр һәм агымнар.

Матур әдәбиятта гомумкешелек кыйммәтләре һәм әсәрнең милли үзенчәлеге.

Тормышны танып белүнең бер формасы һәм кеше рухи дөнъясының байлыгын, күптөрлелеген чагылдыручы буларак матур әдәбият.

Әдәбиятның формалашуы, шартлары, сәбәпләре. Әдәбиятны чорларга бүлүнең закончалыклары. Әдәбиятның үсешендә тотрыклы сыйфатлар – традицияләр саклау; үсеш – яңарыш, новаторлык. Әдәбиятны алга үстерүче сәбәпләр.

Татар халык авыз ижаты

Халыкның милли рухи культура хәзинәсе буларак халык авыз ижаты. Фольклор әсәрләрендә гомумкешелек кыйммәтләренә зур урын тотуы. Халык ижатының язма әдәбият үсешенә, әдәби телгә зур йогынты ясауы. Фольклорның төп жанрлары: әкиятләр, мәкаль һәм әйтемнәр, табышмаклар, жырлар, бәетләр, риваятьләр һәм легендалар, дастаннар.

Халык әкиятләре. «Өч кыз», «Зөһрә кыз», «Камыр батыр», «Ак бүре», «Таң батыр», «Кәжә белән сарык». *Бәетләр.* «Сак-Сок». *Риваятьләр һәм легендалар.* «Иске Казан каласы корылуы», «Шәһәр ни өчен Казан дип аталган», «Елан тавы» риваятьләре; «Зөһрә кыз», «Кеше гомере ничек корылган» легендалары. *Халык жырлары.* «Иске кара урман», «Гөлжамал». Кыска жырлар. *Мәзәкләр.* Хужа Насретдин турындагы мәзәкләр. *Мифлар.* «Су иясе», «Алып кешеләр». *Дастаннар.* «Идегәй» дастаны.

РАЗДЕЛ 5. ТАТАР ӘДӘБИЯТЫНЫҢ ТАРИХЫ (ИСТОРИЯ ТАТАРСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ)

Борынгы һәм урта гасыр татар әдәбияты. Борынгы һәм урта гасыр әдәбиятының мифологиягә һәм халык авыз ижатына нигезләнүе. Әдәбиятта дини-әхлакый, суфыйчыл һәм дөнъяви карашларның үрелеп баруы.

Бу чорлар әдәбиятында төп тема һәм мотивлар (гуманлылык, әхлакый сафлык, мәхәббәт, кешенең бәхеткә хокукы, сабырлык, изгелек). Сүз сәнгатенең ислам дине идеологиясенә нигезләнүе. Үзәктә Алла һәм Кеше мөнәсәбәте тору.

Гомумтөрки әдәбият. Орхон-Енисей ташъязмалары. Кол Гали.

«Кыйссаи-Йосыф» поэмасы.

Алтын Урда чоры әдәбияты. С. Сарай «Сөһәйл вә Гөлдерсен», «Гөлестан бит төрки» поэмасы. Котб. «Хәсрәү вә Ширин» поэмасы.

Казан ханлыгы чоры әдәбияты. Кол Шәриф шигырьләре. «Күңел», «Баш күтәр гафтдин». Мөхәммәдьяр. «Нуры содур» поэмасы.

XVI-XVIII гасыр татар әдәбияты. М. Колый. Хикмәтләр: «Юмартлык бу күңелне рушан кылыр...», «Игенчелек гали эшдер...», «Гыйлемлек хак рәхәттер...».

Г.У. Имәни. «Мөһиммәтез – заман» поэмасыннан «Йегет булмакның бәяны» бүлегенә.

XIX йөз татар әдәбияты. Әдәбиятның мәгърифәтчелек идеяләрен нигез итеп алуы. Мәгърифәтчелек чоры әдәбиятының үзенчәлекләре. Әдәбиятның чынбарлык проблемаларына мөрәжәгать итүе. Яңа заман сүз сәнгатенә нигез салыну. Әдәбиятның мәгариф һәм мәдәният үсеше белән бәйләнеше. Яңа төрләр һәм жанрлар барлыкка килү. Дөнъяви проблемаларның дини карашлар белән кушылып китүе. Жанрлар үсеше, ижат методларының (юнәлешләренә) ачыклана баруы. Прозаның мөстәкыйль төр булып формалашуы. Драматургиянең беренче үрнәкләре.

Яңарыш чоры әдәбияты. Г. Кандалий шигырьләре. «Иген икмәк бирер икмәк», «Йакутлар табыладыр вакыт берлән...», «Бу илләрдә торып калсам...» шигырьләре, «Сәхибжамал» поэмасы. К. Насыри. «Әбүгалисина» повесте. М. Акъегет. «Хисаметдин менла» повесте. Р. Фәхретдин. «Әсма, яки Гамәл вә жәза» повесте (өзекләр). Акмулла шигырьләре: «Башка милләт алга таба барыр булды...», «Сүз чыгар шагыйрьләрдән хикмәт белән». «Дамелла Шиһабеддин хәзрәтнең мәрсиясе» поэмасыннан өзек. Ф. Кәrimi. «Морза кызы Фатыйма» повесте. З. Бигиев. «Өлүф, яки Гүзәл кыз Хәдичә» романы. Ф. Халиди. «Рәдде Бичара кыз» драмасы.

XX гасыр башы татар әдәбияты. Татар әдәбиятының Яңарыш чорына керүе. Милли азатлык хәрәкәте, 1905-1907 еллар инкыйлабы тудырган шартларда матбугат, әдәбият һәм сәнгатьнең күтәрелеше; драматургиянең, татар театрының үсүе; яңа жанр һәм стильләр. Чынбарлыкны реалистик һәм романтик сурәтләү алымнары ярдәмендә чагылдыру. Яңа әдәби агымнар эзләнү.

Татар сүз сәнгатенә Шәрәк һәм рус-Европа әдәби-фәлсәфи, мәдәни казанышларын үзләштерүе. Милләт проблемасының үзәккә куелуы. Әдәбиятнең реалистик һәм романтик чагылдыру үзенчәлекләре. Әхлакый һәм фәлсәфи эзләнүләр.

Ф. Әмирхан. «Хәят», «Фәтхулла хәзрәт» повестьлары. «Бер хәрабәдә», «Шәфигулла агай» хикәяләре.

Г. Ибраһимов хикәяләре. «Яз башы». «Яшь йөрәкләр» романы. «Татар шагыйрьләре» китабы.

Г. Исхакый. «Сөннәтче бабай», «Кәжүл читек» хикәяләре. «Көз», «Остазбикә», «Ул әле өйләнмәгән иде» повестьлары. «Алдым-бирдем» комедиясе.

Г. Камал «Беренче театр», «Банкрот» комедияләре.

Ш. Камал «Буранда» хикәясе. «Акчарлактар» повесте.

Дәрдемәнд шигырьләре. «Каләмгә хитап», «Кораб», «Гөрләгән сулар башында», «Бүзләрем маналмадым», «Без».

С. Рәмиев шигырьләре. «Таң вакыты», «Сызла, күңелем», «Авыл», «Пәйгамбәр» әсәрләре.

Г. Тукай шигырьләре. «И каләм!», «Туган авыл», «Пар ат», «Туган җиремә», «Милли моннар», «Кичке азан», «Ана догасы», «Шагыйрь», «Өзелгән өмид», «Печән базары, яхуд Яңа Кисекбаш» әсәрләре.

М. Гафури. «Сарыкны кем ашаган?» мәсәле.

М. Фэйзи драмалары. «Галиябану», «Ак калфак».

Г. Колахмәтов. «Ике фикер» драмасы.

XX гасыр татар әдәбияты. Тарихи-ижтимагый, мәдәни вакыйгалар (инкыйлаблар, гражданнар сугышы, күмәк хужалыклар төзү, репрессияләр, ике тапкыр алфавит алышыну) һәм аларның әдәбиятка йогынтысы. 20-30 нчы елларда әдәбиятның каршылыклы үсеше. Вульгар социологизм күренеше. Төп иҗат методы буларак социалистик реализмның кабул ителүе. Бөек Ватан сугышы һәм аның әдәбиятта чагылышы. Илленче еллар ахырыннан башлап әдәбиятта сыйфат үзгәрешләре башлануы. «Хрущев жепшеклеген» сүз сәнгатенә уңай йогынтысы. Сәнгати эзләнүләренә киңәюенә, тема-мотивларның, жанрларның төрлеләгенә омыту. Совет чоры татар әдәбиятының каршылыклы үсеше. Төп тема-проблемалар. Эдип һәм жәмгыять мөнәсәбәте. Сүз сәнгатендә милләт проблемасының алгы планга чыгуы. Эдипләренә заман сорауларына актив мөрәҗәгать итүе. Жәмгыятьтәге үзгәрешләренә әдәбиятта чагылышы.

Совет чоры әдәбиятында революцион вакыйгаларның әдәбиятка йогынтысы һәм әдәбиятта чагылышы. Традицияләренә яңаруы, яңа жәмгыять сыйфатларын эзләр, яңа герой образы. Ватан, ил, халык образларның эпик гәүдәләнеш; шәхес һәм жәмгыять мөнәсәбәтләре, гражданлык хисе, халыклар язмышы, кешенең рухи дөньясы, чор кыйммәтләре турында уйлану. Азатлык, шәхес иреге, фикер хөрлеге мәсьәләләренә куелышы. Дөнья әдәбияты белән бәйләнеш, бүгенге көн әдәбиятында яңарыш.

1920-30 еллар. Ф. Бурнаш. «Таһир-Зөһрә» шигъри трагедиясе.

Г. Ибраһимов. «Алмачуар» хикәясе. «Кызыл чәчәкләр» повесте.

Г. Кутуй. «Тапшырылмаган хатлар» повесте.

Һ. Такташ шигырьләре. «Зәңгәр күзләре», «Алсу», «Мокамай». «Мәхәббәт тәүбәсе» поэмасы. «Җир уллары» трагедиясе.

М. Галәү. «Болганчык еллар» романы.

К. Тинчурин. «Американ» комедиясе. «Сүнгән йолдызлар» драмасы.

Г. Рәхим. «Идел» повесте.

Г. Исхакый. «Җан Баевич» комедиясе.

Ватан сугышы чоры әдәбияты. Г. Кутуй. «Сагыну» нәсере.

Ф. Кәрим шигырьләре: «Үлем уены», «Кыр казы», «Сибәли дә сибәли», «Сөйләр сүзләре бик күп алар».

М. Жәлил шигырьләре. «Җырларым», «Тик булса иде ирек», «Кызыл ромашка». «Сандугач һәм чишмә» балладасы. «Моабит дөфтәрләре» циклы.

Ә. Еники. «Ана һәм кыз», «Бер генә сәгатькә» хикәяләре.

Ф. Хәсни «Йөзек кашы» повесте.

Сугыштан соңгы чор әдәбияты. Х. Туфан шигырьләре. «Гөлләр инде яфрак яралар», «Киек казлар», «Чәчәкләр китерегез Тукайга», «Кайсыгызның кулы жылы», «Агыла да болыт агыла».

Х. Вахит. «Беренче мәхәббәт» драмасы.

1960-1980 еллар әдәбияты. С. Хәким шигырьләре. «Әнкәй», «Һәйкәл урынында уйланулар», «Колын», «Башка берни дә кирәкми», «Сусау».

Ә. Еники. «Әйтелмәгән васыять», «Кем жырлады?», «Туган туфрақ», «Матурлық» хикәяләре.

А. Гыйләжев. «Өч аршын жир» повесте.

Ш. Хөсәенов. «Әни килде» драмасы.

Хәзерге әдәбият. Ф.Яруллин. «Жилкәннәр жилдә сынала» повесте, «Сез иң гүзәл кеше икәнсез» шигыре.

М. Әгъләмов шигырьләре. «Китә алмыйм...», «Учак урыннары», «Каеннар булсаң иде».

А. Гыйләжев. «Жомга көн кич белән» повесте.

М. Мәдиев. «Кеше китә – жыры кала» повесте.

Т. Миңнуллин. «Әлдермештән Әлмәндәр» драмасы.

Н. Фәттаһ. «Ител суы ака торур» романы.

И. Юзеев. «Бакчачы турында баллада» балладасы. Шигырьләре. «Өчәү чыктык ерак юлга» поэмасы. «Гашыйклар тавы» поэмасы.

Ф. Садриев. «Таң жиле» романы.

И. Салахов. «Колыма хикәяләре» романы.

Ф. Бәйрәмова. «Болын» повесте.

М. Хәбибуллин. «Кубрат хан» романы.

Т. Миңнуллин. «Әзләдем, бәгърем, сине» драмасы.

Р. Фәйзуллин. «Нюанслар илендә» циклы.

Зөлфәт шигырьләре. «Баш очында...», «Дүрт жыр», «Тамыр көлләре», «Тойгыларда алтын яфрақ шавы».

М. Кәбиров. «Мәхәббәттән жырлар кала» повесте. Р. Зәйдулла шигырьләре: «Без очарга әзерләнгән идек...», «Соңару», «Буран».

Башкортстандагы татар әдәбияты.

Төбәкчелек әдәбияты турында төшенчә. Башкортстан төбәгенең татар әдәбияты тарихында тоткан урыны. ХХ гасыр ахыры – ХХІ гасыр башында Башкортстандагы татар әдәбиятының үсеш тенденцияләре, төп ижат мотивлары, жанр үзенчәлекләре. Поэзия (Ә. Атнабаев, С. Рәхмәтулла, М. Кәбиров, Р. Идиатуллин, Ф. Габдрахимов, М. Нәзирев, Х. Мөдәрисова, М. Вафин, Д. Булгакова, Л. Сәгыйдуллина, И. Фазлетдинов, А. Хәлиуллина, Р. Сөләйманов һ.б), проза (Т. Таһиров, С. Поварисов, Кәрим Кара, М. Кәбиров, Д. Булгакова, Д. Булатова һ.б.).

Югары уку йортларының татар теле һәм әдәбияты бүлекләренә укырга керүчеләргә тәкъдим ителгән татар теле һәм әдәбияты программасы мәктәп программасын тулысынча үз эченә ала һәм гомуми белем бирү стандартларына нигезләнә. Бу программалар нигезендә абитуриентларның белеменә мәжбүри минимум күләмдә таләпләр куела.

Татар теленән абитуриентларга белеменә кайбер таләпләр:

- телне тулы бер система буларак күзаллы белергә;
- татар халкының этник төркемнәре һәм диалектлары, төрки телләр, татар теле, татар язуы, татар халкының рухи, әхлакый, мәдәни мирасын барлый белергә;

- татар телен ижтимагый күренеш буларак аңлау, тел нормаларын саклап, тормышның төрле ситуацияләренә бәйле рәвештә тел чараларын дәрәс кулланып, аралаша-аңлаша белергә;

- тел берәмлекләрен танып, аларны тикшерә, чагыштыра алу һәм аралашуда урынлы куллана алырга;

- татар әдәби тел нормаларын һәм стилистик мөмкинлекләрен ачык күзаллы белергә тиеш.

Татар әдәбиятынан абитуриентларның белем дәрәжәсенә кайбер таләпләр:

- укырга керүчеләрнең татар әдәбияты буенча сынауга эзерлегенә, белем дәрәжәсенә таләпләр:

- татар әдәбиятындагы аерым язучылар ижаты, әсәрләр хакында гомуми күзалларга;

- әдәби-тарихи процессның төп закончалыкларын, этапларын, чор әдәбиятына зур өлеш керткән әдипләр ижатын белергә;

- әдәбият тарихы һәм теориясе буенча белемнәргә (тема, проблема, идея, пафос, образлар системасы, сюжет-композиция, телнең сәнгати сурәтләнү чаралары, әдәби деталь) нигезләнәп, әдәби әсәргә анализларга һәм шәрехләргә;

- әсәргә чорга хас әдәби юнәлеш белән бәйләлектә тикшерергә, аңлатырга;

- классик әдипләрнең тормыш һәм ижат юлларының төп фактларын белергә;

- әдәбият теориясенә караган иң әһәмиятле төшенчәләргә, аларның билгеләмәләрен белергә (әдәби процесс, ижат методы, сәнгатьчә алымнар чаралар, анализ төрләре, язучының стили, әдәбият һәм чор, шәхес һәм жәмгыять бәйләнешләре);

- әдәби төрләр һәм жанрлар, шигырь төзелеше, тизмә һәм чәчмә сөйләм үзенчәлекләре хакында белергә;

- татар әдәбиятында традицияләр һәм яңару процессы, жанрлар үсеше турында гомуми күзаллау булырга;

- әдәби әсәрнең әһәмиятен, кыйммәтен, үзенчәлекләрен аңлый һәм дәлил итеп аңлата, исбатлы белергә тиеш.

3. Методические рекомендации

При выполнении заданий теста рекомендуется сначала просмотреть задания и выполнять их последовательно. Если ответ вызывает затруднения, продолжайте выполнять тест, отвечая на следующие вопросы, затем вернитесь к ответу на пропущенные задания.

Необходимо рассчитать время выполнения теста таким образом, чтобы ответить на все вопросы и оставить несколько минут для проверки своих ответов в конце отведенного на тест времени.

При сдаче экзамена в тестовой форме в дистанционном формате необходимо придерживаться содержания и требований этой же предложенной программы по татарскому языку и литературе, поскольку эта программа составлена с учетом объема и содержания ФГОС среднего общего образования РФ. Экзамен в тестовой форме проходит в форме выбора только одного верного ответа из предложенных вариантов ответа. Понятно, что предложенные тесты не могут полностью охватить весь объем программы, так как их количество ограничено 30 тестовыми вопросами.

Татар теле һәм әдәбияты буенча сынау югарыда бирелгән программалар нигезендә уку йорты тарафыннан мөстәкыйль төзелгән һәм түбәндә үрнәк итеп тәкъдим ителгән тест сорауларына җавап бирү рәвешендә уздырыла. Ләкин тестларның сорауларының күләме чикләнгәнлектән, аңлашыла ки, бу программаларның эчтәлеген алар тулысынча яктыртып бетерә алмый. Чөнки тестлар барлыгы ике вариантта булып, абитуриентлар аларның берсенә генә җавап бирә. Тестлар 30 сорауны (15 сорау тел буенча, 15 сорау әдәбият буенча) үз эченә алып, абитуриентлар һәр сорауның 4 тәкъдим ителгән җавабының берсен генә дөрес дип күрсәтә ала. По каждому предложенным вопросам имеется 4 варианта ответа и абитуриент может выбрать только один правильный на его взгляд ответ. Ниже предлагается образцы тестов для тренировки ответа.

3.1. Образцы тестов для проверки знаний и умений.

Күнекмәләр һәм белемне тикшереп карау өчен үрнәк тестлар.

1. Кайсы авазларны әйткәндә иреннәр актив катнаша?

- 1) *б, п, м, w*
- 2) *н, м*
- 3) *о, у, ө, ү*
- 4) *в, ф* }

2. Б хәрәфе куелган сүzlәр рәте:

- 1) *тәк...дим, мәнфәгат..., роял...*
- 2) *дөн...я, иг...тибар, дәр...я*
- 3) *сәгат..., шигыр..., мик...дар*
- 4) *гам..., бәгыр..., тәнкыйт... }*

3. Кайсы сүздә яңгырау аваз саңгыраулаша?

- 1) *иҗтимагый*
- 2) *унбер*
- 3) *борынгы*
- 4) *дәрәҗәле* }

4. Тамыр ул –

- 1) төп лексик мәгънәне белдергән мәгънәви кисәк

- 2) лексик-грамматик мэгънэ белдергэн кисэк
- 3) саф грамматик мэгънэ белдергэн кисэк
- 4) аның мэгънэсе юк}

5. *Китапларыңа сүзендэ ничэ мэгънэви кисэк бар?*

- 1) дүрт
- 2) ике
- 3) өч
- 4) биш}

6. *Чуар тавык –*

- 1) сүзтезмэ
- 2) тезмэ сүз
- 3) фразеологик әйтелмэ
- 4) кушма нигез}

7. *Битлек, башлык, авызлык, күзлек, борынлык сүзлэрендэ*

- 1) ясаучы нигез белдергэн эгъза өчен билгелэнгэн жайланманы белдерэ
- 2) ясаучы нигез белдергэн хужалык кирэк-яраклары яки төзү эшлэре өчен кирэк булган материалны белдерэ
- 3) ясаучы нигез белдергэн әйбернең саклану яки ташлану урынын белдерэ
- 4) ясаучы нигез белдергэн предметларның күп үскән яки күп булган урынны белдерэ}

8. *Сыйфат ачыклап килгән сүз ничек атала?*

- 1) сыйфатламыш
- 2) аергыч
- 3) исем
- 4) аныклагыч}

9. *Билгеләү алмашлыгы булмаган жавапны күрсәтергә*

- 1) *бары*
- 2) *һәммә*
- 3) *үз*
- 4) *теге*}

10. *Жылы сөяк сындырмый, салкын жанны тындырмый жөмлэсендэ*

ия

- 1) *жылы, салкын* сүзлэре
- 2) *салкын* сүзе
- 3) *сөяк, салкын* сүзлэре
- 4) *сөяк* сүзе}

11. Төп мәгънэләре охшаш булган сүзләр ничек атала?

- 1) эпитетлар
- 2) синонимнар
- 3) парлы сүзләр
- 4) метафоралар}

12. Лексикология фәннәдә географик атамаларны өйрәнә торган бүлек ничек атала?

- 1) антропонимика
- 2) зоонимика
- 3) топонимика
- 4) арнитология}

13. Бирелгән жөмләдә аерымланган хәлнең кайсы төре?

Мин ярама яптым ул яулыкны, басар өчен агышын канымның
(М. Жәлил)

- 1) аерымланган максат хәле
- 2) аерымланган сәбәп хәле
- 3) аерымланган рәвеш хәле
- 4) аерымланган шарт хәле}

14. Синтетик бәйләү чараларыннан гына торган тезмәне табарга

- 1) эмма, өчен, шуны
- 2) янәшә тору, ...-ган чакта, кебек
- 3) килеш кушымчалары, ...-га күрә, һәм
~кайда, шул сәбәпле, -дай/-дәй кушымчалары}

15. Гади жөмләне табыгыз

1) *Хатын да уңайсызлануын яшерә алмыйча, кулындагы базар сумкасын бер кулыннан икенчесенә күчерә иде*

2) *Пароход инде күптән узып киткән, болытлар белән күк йөзе тукталып калган, тик Шәфика гына башының әсиңелчә әйләнү рәхәтеннән баскан әсирендә тик тора*

3) *Көтелмәгән бер вакыйга булды: һич уйламаганда, Бәдрия карчык килеп төште*

4) *Хәсәнбай ничектер үзгәргән, бу инде ул яшәгән, ул сагынган авыл түгелдер кебек иде*

16. Борынгы татар әдәбиятына хас булган сыйфатлар

- 1) дин, суфыйчылык карашларын алга сөрү, гадел хөкемдарны гәүдәләндерү
- 2) миллилек, халыкчанлык сыйфатларын үстерү
- 3) мәгърифәт, прогрессны пропагандалау

4) партиялелек, сыйнфыйлык, патриотизм, интернациональлек идеялэрен культ итү}

17. Дастанга хас сыйфатлар?

1) икеьюллык строфалардан – бәетлөрдән төзелә, рифмалардан соң рәдиф кабатланып килә, уртача күләме 5-12 строфадан тора, ахырында автор үзенең исемен яки кушаматын куллана.

2) башта 3 юлы үзара рифмалашкан, дүртенче юлы рифмасыз дүртыюллыклар, һәр строфа имди сүзенә төгәлләнә

3) мөхәббәт тарихын сөйлөгән эпик әсәр

4) лиро-эпик характердагы әдәби әсәр. Анда вакыйга-хәлләр уй-кичерешләр белән үрелеп бара. Кагыйдә буларак әкияти сюжетлар, легендариваятьләр эшкәртелә, хыялый һәм чынбарлык күренешләре үзара үрелеп бара}

18. Кол Гали язган әсәр

1) “Кыйссаи Йосыф”

2) “Хөсрәү вә Ширин”

3) “Кыйссасел-әнбия”

4) “Кодатгу белек”}

19. Борынгы чорда түбәндәге язу (алфавитлар) кулланылган. Кайсы алфавит булмаган?

1) рун язуы

2) уйгур

3) миф язуы

4) дәрәс җавап юк}

20. Г. Тукайныкы булган әсәрләр тезмәсен билгеләгез

1) «Таныш моңнар», «Үтеп барышлы», «Ап-ак карга ятып бер еллысы килә...»

2) «Кайсыгызның кулы жылы?», «Агыла да болыт агыла», «Ак каен»

3) «Көзгә жыллар», «Милли моңнар», «Печән базары, яхуд яңа Кисекбаш»

4) «Вәхшәт», «Кызыл ромашка», «Ана бәйрәме»}

21. Мирхәйдәр Фәйзиниң «Галиябану» музыкаль драмасында этнисе Галиябануны кемгә кияүгә бирергә жыеналар?

1) Исмәгыйльгә

2) старостага

3) Хәлилгә

4) күрше малаена}

22. XX йөз башы язучылары

- 1) М. Жәлил, Ф. Кәрим, Н. Арсланов, Г. Афзал
- 2) Ш. Камал, Г. Ибраһимов, Ф. Әмирхан, Г. Исхакый
- 3) Г. Гыйльманов, М. Кәбиров, М. Галиев, Ә. Баянов
- 4) Г. Кандаый, Г. Сәмитова, Кол Гали, Кол Шәриф}

23. Хикәя – ул

- 1) бер яки берничә вакыйганы эченә алган, кеше характерының бер сыйфаты, үсү-үзгәрүе хакында сөйләүче эпик жанр
- 2) көлкеле ситуациягә корылган, көлкеле конфликтка нигезләнган жанр
- 3) сюжет сызыклары хис-кичереш белән үрелеп бара торган лиро-эпик жанр
- 4) чәчмә (эпик) формада хис-кичерешнең үсешүзгәрешен күрсәтә торган лиро-эпик жанр}

24. Һ.Такташның «Мокамай» әсәрендәге геройның чын исеме

- 1) Мөхәммәтжан
- 2) Мөхәммәтзакир
- 3) Мөхәммәтгазиз
- ~Мөхәммәтшәриф}

25. Г.Исхакыйның «Жан Баевич» әсәренең жанры

- 1) комедия
- 2) драма
- 3) трагедия
- 4) әкият}

26. Ш.Камалның «Буранда» әсәрендә кайсы герой әнисе янына кайтырга ашкына?

- 1) Хөсәен
- 2) Мостафа
- 3) Гайшә
- 4) Йосыф}

27. Габдулла Тукай кайчан туган

- 1) 1906 елның 15 февралә
- 2) 1921 елның 23 мае
- 3) 1937 елның 26 апрелә
- 4) 1886 елның 26 апрелә}

28. М. Фәйзинәң “Галиябану” әсәрендә Бәдри кем ул?

- 1) абыйсы
- 2) әтисе
- 3) әнесе
- ~яратып йөргән кешесе}

29. Һ. Такташның “Мәхәббәт тәүбәсе” поэмасында төп геройларның берсе

- 1) Алсу
- 2) Зөбәйдә
- 3) Хәят
- 4) Сәлимә}

30. “Рөстәм мажаралары” исемле “хыялый” романны кем язган?

- 1) Г. Кутуй
- 2) Һ. Такташ
- 3) Х. Туфан
- 4) Ф. Әмирхан}

Тикшерү өчен тестлардагы сорауларга дөрөс жаваплар;

1. – 1; 2. – 4; 3. – 1; 4. – 1; 5. – 1; 6. – 1; 7. – 1; 8. – 1; 9. – 4; 10. – 1; 11. – 2; 12. – 3; 13. – 2; 14. – 2; 15. – 1; 16. – 1; 17. – 4; 18. – 1; 19. – 3; 20. – 3; 21. – 1; 22. – 2; 23. – 1; 24. – 1; 25. – 1; 26. – 2; 27. -4; 28. -2; 29. – 2; 30. -1.

МАКСИМАЛЬНЫЙ БАЛЛ - 100

Соответствие баллов и оценок:

«отлично» – от 91 до 100 баллов

«хорошо» – от 71 до 90 баллов

«удовлетворительно» – от 51 до 70 баллов

«неудовлетворительно» – от 0 до 50 баллов

3.3. РЕКОМЕНДУЕМАЯ ЛИТЕРАТУРА ТӘКЪДИМ ИТЕЛГӘН ӘДӘБИЯТ

Татарский язык

Татар теле

1. Абдуллина Р.С. Хәзерге татар теленең орфографиясе һәм орфоэпиясе. – Казан: Мәгариф, 2009. – 239 б.
2. Галимов И.Р. Мавыктыргыч лексикология: Татар урта гомуми белем мәктәпләре, педагогия колледжлары һәм училищелары өчен уку ярдәмлеге. – Казан: Мәгариф, 2001. – 135 б.
159. Максимов Н.В. Татар теленнән тестлар. – Казан: Мәгариф, 2002. – 159 б.
7. Сәлимов Х.Х. Тел гыйлеме терминнары сүзлеге. – Казан: Татар.кит. нәшр., 2005. – 143 б.
8. Татар телендә тыныш билгеләре. – Казан: Мәгариф, 2009. – 48 б.
10. Татар теленнән кагыйдәләр җыентыгы / Төз.автор Гыймадиева Р.В. – Казан: Нәшрият йорты, 2005. – 48 б.
10. Тел – белемнең ачкычы. Татар теле һәм сөйләм үстерү дәресләре:
12. Харисов Ф.Ф., Харисова Ч.М. Татар теленнән күнегүләр һәм тестлар. – Казан: Яңалиф, 2006. - 184 б.
207. Харисова Ч.М. Татар теле. Теория, күнегүләр, тестлар: Абитурientлар һәм студентлар өчен ярдәмлек. – Казан: Мәгариф, 2006. – 207 б.
15. Харисова Ч.М. Татарский язык: справочник. – Казань: Магариф, 2009. – 199 с.
16. Харисова Ч.М., Харисов Ф.Ф. Татар теле: олимпиадага әзерләнү. 10 нчы сыйныф (татар телен туган тел буларак өйрәнүче укучылар өчен). – Казан: Мәгариф-Вакыт, 2016. – 87 б.
17. Харисова Ч.М., Харисов Ф.Ф. Татар теле: олимпиадага әзерләнү. 9 нчы сыйныф (татар телен туган тел буларак өйрәнүче укучылар өчен). — Казан: Мәгариф-Вакыт, 2016. – 87 б.
18. Харисова Ч.М., Харисов Ф.Ф. Татар теле: олимпиадага әзерләнү. 11 нче сыйныф (татар телен туган тел буларак өйрәнүче укучылар өчен). – Казан: Мәгариф-Вакыт, 2016. — 87 б.
19. Шәмсетдинова Р.Р. Татар теле: Күнегүләр. Анализ үрнәкләре. Тестлар. – Казан: Татар.кит.нәшр., 2007. – 192 б.
20. Гареева Р.Р., Мукимова Н.А., Насипов И.С. Башкортстан Республикасының гомуми белем бирү оешмаларының 5-9 нчы сыйныф укытучылары өчен «Татар теле» укыту предметы буенча белем бирү үрнәк программалары. - Уфа: Китап, 2019. – 56 с.
21. Хабибов Л.Г., Гафурова Ф.А., Рәхимов Ф.Ф. Татар теле: Башкортстан Республикасының гомуми белем бирү оешмаларының 5 нчы сыйныфы өчен уку кулланмасы. - Уфа: Китап, 2019. – 192 с.

22. Миңнеәхмәтов Р.Р., Миңнеәхмәтова Т.Ф. Татар теле: Башкортстан Республикасының гомуми белем бирү оешмаларының 6 нчы сыйныфы өчен уку кулланмасы. - Уфа: Китап, 2019. – 288 с.

23. Хәбибов Л.Г., Алчина Н.М. Татар теле: Башкортстан Республикасының гомуми белем бирү оешмаларының 7 нче сыйныфы өчен уку кулланмасы. - Уфа: Китап, 2019. – 204 с.

24. Гыйззәтуллин И.С., Баһрамшина Т.Г., Фәтгәхова Л.Н. Татар теле: Башкортстан Республикасының гомуми белем бирү оешмаларының 8 нче сыйныфы өчен уку кулланмасы. - Уфа: Китап, 2019. – 172 с.

25. Насипов И.С. Вагапов Н.Х., Ахунова И.Г. Татар теле: Башкортстан Республикасының гомуми белем бирү оешмаларының 9 нчы сыйныфы өчен уку кулланмасы. - Уфа: Китап, 2019. – 236 с.

Татарская литература

Татар әдәбияты

1. Әдәбият белеме: Терминнар һәм төшенчәләр сүзлеге. – Казан: Мәгариф, 2011.– 231 б.

2. Ганиева Ф. А., Абдуллина Д. М., Рамазанова Ч. Р. Әдәбият. Урта гомуми белем мәкт. 10 нчы с-фы өчен д-лек. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2016. – 239 б.

3. Закиржанов А. М., Фәхретдинова Г.М. Әдәбият. Урта гомуми белем мәкт. 9 нчы с-фы өчен д-лек. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2016. – 255 б.

4. Татар әдәбияты: Теория. Тарих / Д.Ф. Заһидуллина, Ә.М. Закиржанов, Т.Ш. Гыйләжев, Н.М. Йосыпова.– Тулыл. 3 нче басма.– Казан: Мәгариф, 2012.– 319 б.

6. Хәлиуллина А.Г., Сөләйманова Д.Д. Туган як әдипләре. Башкортстанда хәзерге татар прозасы: шәхес, ижәт, тәнкыйть. Уку басмасы. – Уфа: Китап, 2013. – 320 б.

7. Хәсәнова Ф.Ф., Сафиуллина Г.М., Гарифуллина М.Я. Татар әдәбияты. һәр дәрәжәкә тестлар. - Казан: Мәгариф-Вакыт, 2016. – 88 б.

7. Хәсәнова Ф.Ф., Сафиуллина Г.М., Гарифуллина М.Я. Татар әдәбияты. 9 с-ф өчен д-лек. - Казан: Мәгариф – Вакыт, 2016. – 255 б.

8. Хәсәнов М.Х., Әхмәдуллин А.Г., Галимуллин Ф.Г., Нуруллин И.З. Әдәбият (XX йөз башы һәм 20 нче еллар): Татар урта гомуми белем мәкт. 10 нчы с-фы өчен д-лек / А.Г. Әхмәдуллин редакциясендә. – 3 нче басма. – Казан: Мәгариф, 2005. – 399 б.

9. Әхмәдуллин А.Г., Галимуллин Т.Н. һ.б. Әдәбият (XX йөзнең 30-90 нчы елларда татар әдәбияты): Татар урта гомуми белем мәкт. 11 нче с-фы өчен д-лек. – Казан: Мәгариф, 2000. – 335 б.

10. Габидуллина Ф.И., Закиржанов Ә.М. Татар әдәбиятынан олимпиадага әзерләнәбез (укытучылар һәм укучылар өчен ярдәмлек). – Казан: Отечество, 2023. – 148 б.

Интернет ресурсыт / Интернет ресурслар

<https://tatkniga.ru/>
<http://www.antat.ru/ru/tatzet/>
<http://www.tatknigafund.ru/>
<http://kitap.net.ru/>
<http://shigriyat.ru/>
<http://adiplar.narod.ru/>
<http://www.peoples.org.ru/tatar.html>
http://tt.wikipedia.org/wiki/Татар_теле
<http://www.tugan-tel.com/>
http://tatardeti.blogspot.ru/p/blog-page_6123.html
<http://www.webkitap.ru/>
<http://anatele.ef.com/partner/anat/default.aspx>
<http://tatar.com.ru/>
<https://www.antat.ru/ru/tatzet/>
<https://antat.ru/ru/iyli/publishing/book/uchebniki/>
<https://www.antat.ru/ru/iyli/publishing/book/index.php>

Составитель программы: и.о. зав.кафедрой татарского языка и литературы БГПУ им. М.Акмуллы, кандидат филологических наук, доцент Н.У.Халиуллина